

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ԵՍԱՅԻԻ ՄԱՐԳԱՐԷՈՒԹԻՒՆԸ

(ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ)

Այն գիրքը որ մեզի հասած է Եսայի մարգարէի անունով, երեք տարրեր չբաժանուած մէջ և առնուազն երեք տարրեր անձեռն կողմէ գրուած մարգարէութիւններ են: Ա. 1-39 գլուխներ գրուած են Բաբելոն, Բ. 40-55 գլուխներ՝ գերութեան շրջանին, և Գ. 56-66 գերութենէն վերադարձին: Ասոնք նախ քան Քրիստոս Բ. դարուն արդէն համադրուած մէկ գիրքի մէջ, ծանօթ էին իբրև Մարգարէութիւն Եսայեայ: Կարգ մը անձանց անձեռն կողմէ այս մարգարէական գրուածքներուն Եսայիի վերագրուելը ինքնին արդէն ապացոյց մըն է Իսրայէլի ժողովուրդին վրայ անոր ձգած խորունկ ազդեցութեան: Անկա Դերազանց Մարգարէն էր, ատոր համար բոլոր անձանց և նոյնիսկ արժէքաւոր մարգարէութիւնները անոր վերագրած է ժողովուրդը, ինչպէս Սաղմոսները՝ Դաւիթ, և Իմաստութեան գիրքերը՝ Սողոմոնի:

Դժբախտաբար Իսրայէլի այս մեծագոյն մարգարէի կեանքի մասին իր գրքին մէջ եղած կարգ մը ընդհանուր տեղեկութիւններէն զատ գրեթէ բան մը չենք գիտեր:

Իր անունը կը նշանակէ Եհովայի փրկութիւն, կամ Եհովան փրկութիւն է. իր գրքին մէջ ոչ իր ծննդեան և ոչ ալ մահուան թուականները յիշատակուած են. ասոնք կը հաշուուին հիմնուելով իր գործունէութեան տեղութեան վրայ, որ կը սկսի Ողիայի թագաւորութեան վերջին տարիէն, որ սովորաբար կը դրուի 740-738 թուականներուն միջև և կը շարունակուի Յովթամի և Աքազի շրջաններուն, մինչև Եզեկիայի թագաւորութիւնը առնուազն մինչև 701. այնպէս որ իր գործունէութիւնը մօտ 40 տարիներու շրջան մը կ'ընդգրկէ:

Դիրք ունեցող մարգարէներուն առաջինն է. ժամանակակից Ուսէի, Ամովսի և Միքիայի: Որդին է Ամովսի, հայր՝ երկու

զաւակներու. Սէար Յատուր (Մնացեալ) և Մահեր-Շալալ-Հաշ-Պազ (արագ արագ զաւար հարկանել) երկուքն ալ իր պատգամին ոգին արտայայտող խորհրդանշական անուններ: Երեսուցէ մ եթէ ոչ իր ծննդավայրը՝ իր գործունէութեան կեդրոնը եղած է, հոն էր որ տեղի ունեցաւ իր կոչումը. զարձեալ հոն էր որ տեսակցութիւններ ունեցաւ Աքազի և Եզեկիայի հետ (Է. 3, Լթ. 3): Եսայի պետական ազդեցիկ անձնաւորութիւն մըն էր, Յուդայի պետական մարդիկ պարտականութիւն կը զգային դիմելու իր խորհուրդներուն (Լ. 1, Իթ. 15). իր մարգարէական գրուածքներէն զատ՝ Բ. Մնց. ԻԶ. 22ին մէջ իրեն կը վերագրուի նաև Ողիայի պատմութիւնը: Աւանդութիւնը զանիկա կը նկատէ արքայական զարմէ, եղբօրորդի Ողիայի:

Այս ժամանակաշրջանին մէջ ապրող Եսայիի մարգարէութիւնը որ ամփոփուած է 1-35 գլուխներուն մէջ (վերջին չորս գլուխները, այսինքն 36-39 Դ. Թագ. գիրքէն առնուած իբրև յաւելուած գրուած է իբրև ժամանակակից պատմութիւն և կենսագրութիւն մարգարէին), առաւելապէս արտայայտութիւնն է իր ժամանակին ընկերային, կրօնական և քաղաքական կեանքին, որոնց դէմ կը ծառանայ զանոնք ուղղելու և Աստուծոյ կամքը այդ մարգարուն մէջ իրագործելու համար, այնպէս որ Եսայիի մարգարէութիւնը լաւ հասկնալու համար անհրաժեշտ է գոնէ համառօտ ծանօթութիւն Իսրայէլի ժողովուրդի ընկերային, կրօնական և քաղաքական կեանքին վերաբերմամբ:

Ինչպէս յիշեցինք, Եսայիի գործունէութիւնը սկսած է 740ին, Ողիայի վերջին տարին, որ կը համապատասխանէր հիւսիսային թագաւորութեան Յերոբոամ Բ.ի իշխանութեան. այս շրջանը երկու թագաւորութիւններու համար ալ խաղաղութեան, ճոխութեան և բարգաւաճումի շրջաններ եղան: Յերոբոամի ատեն հիւսիսային թագաւորութիւնը իր իշխանութեան ոսկեղարը կ'ապրէր, ան իր սահմանները ընդարձակած էր թէ՛ հիւսիսէն և թէ՛ հարաւէն, Դամասկոսէն և Մովաբէն մասեր կցելով իր երկրին, ինչպէս կը յիշատակուի Դ. Թագ. մէջ, Վնա (Յերոբոամ) դարձոյց զսահման Իսրայէլի ի մօրեցն եմաթայ մինչև ցծով:

գաշտին ըստ բանին Տեառն Աստուծոյ Իսրայէլի» (ԺԴ. 25)։ Ողիան ալ Յուդայի մէջ աւելի հետամուտ եղած էր բանակի զօրացման և յաղթական պատերազմներ մղած էր փղշտացւոց և Արարացիներու դէմ, մինչև իսկ հեռաւոր Ամաղեկացիները իրեն հպատակութիւն յայտնած էին։ Այս յաղթանակներէն ետքը երկրագործութիւնը յառաջացած և զարգացած էր և վաճառականութիւնը ծաղկած մասնաւորաբար ելաթ նաւահանգիստին զրաւունքովը։

Երկու երկիրներուն մէջ ալ յաղթանակին և բարգաւաճումին հետեւած էին զիս կեանք մը և մոլութիւններ։ Իսրայէլ մասնաւորաբար այս յաղթանակներէն զինովցած և ճոխութիւններէն չլացած՝ ինքզինքը այլևս անպարտելի և ամենագոր կը կարծէր, տեսակ մը ամբարտաւան և ինքնավերտան ընթացքի մը կը հետեւէ՝ արհամարհելով ամէն բարոյական սկզբունք և մօռնալով նշովան ու անոր դատաստանին խորհուրդը։ Մարդարէին բացատրութեամբ Ռիհպարտութեամբ և ամբարտաւանութեամբ սրտից խօսեցան և ասեմ. աղիւսք անկան այլ մեք վիմօք տալելովք շինեսցուք, զմայրս և զեղենափայտս հատցուք և շինեսցուք մեզ աշտարակ» (Թ. 9-10)։ Այս անկրօն եւ տեսակ մը սկեպտիկ շունչ բուրդ ինքնավատահութիւնը իրեն հետ բերաւ կռապաշտութիւն, պշրանք և զգայապաշտութիւն։ Նաայիի համար բոլոր արտաքին զիւրութիւնները պէտք է ծառայէին զիրենք ա՛լ աւելի Աստուծոյ կապելու, ա՛լ աւելի զիւրութեամբ իրագործելու անոր կամքը. բայց երբ հակառակն էր որ տեղի կ'ունենար անոր մէջ, Իսրայէլ նշովային այդ միակ կենսատու զօրութեանէն պարպուած դատարկ ու անպէտ անօթ մը կը դառնար այլևս որ շուտով պիտի փշրուէր և ոչնչանար Տիրոջ բարկութեան առջև։ Վասնզի մարդարէին համար ամէն բան կ'արժէքաւորուէր և կը տեսականանար միայն ու միայն Աստուծով, առանց անոր ուշ կամ կանուխ ամէն ինչ ոչնչի պիտի վերածուի. այս ըմբռնումով է որ Իսրայէլին կ'ուզէր սա խօսքերը. «Վա՛յ ի պսակ հպարտութեան արբեցելոց եփրեմի, ծաղիկ թօթափեալ ի փառաց ի վերայ զլիւծ լերինդ բարձրելոյ. որ արբեալդ էք և ոչ ի գինելոյ. ահաւասիկ սաստիկ և խիստ բար-

կութիւն Տեառն իրրեւ զկարկուտ իջեալ, իրրեւ զմրրիկ աւերիչ և իրրեւ զբռնութիւն հեղեղաց ջուրց բաղմաց, որ ողողէ գերկիր, և արասցէ հանգիստ երկրի ձեռօք. և կոխան լիցի պսակն հպարտութեան արբեցելոց եփրեմի, և եղիցի ծաղիկն թօթափեալ ի զարգուէ փառաց նորա ի վերայ զլիւծ լերինն բարձու, իրրեւ զվաղահասուէն թղոյ յառաջ քան զամառն»։ (ԻԸ. 1-4)։

Յուդայի մէջն ալ նոյն վիճակն էր որ կը տիրէր. հոն ևս բարգաւաճումը և ուժի ներկայութիւնը զիրենք կը լեցնէր հպարտութեան և ապահովութեան զգացումով. «Լցաւ աշխարհ նոցա ոսկեով և արծաթով, և ոչ էր թիւ գանձուց նոցա. լցաւ երկիր նոցա երկվարօք և ոչ էր թիւ կառաց նոցա»։ Այս ճոխ և ապահով կեանքը առաջնորդեց կարգ մը ընկերային մոլութիւններու, ինչպէս անարդարութիւն, յափշտակութիւն, զինովութիւն, պշրանք և այլն։

Իշխող դասակարգը հարստութիւն ձեռք ձգելու համար կը կողոպտէր ու կը ճնշէր տկարն ու անպաշտպանը, անոր ձեռքէն յափշտակելու համար իր ունեցած թիւ մը հողը որպէսզի բոլորովին իրեն ենթարկէ. «Վա՛յ այնոցիկ որ յարեն առն ի տուն, եւ ազարակ առ ազարակ մերձեցուցեն, մինչև չմնալոյ տեղի, միթէ միա՞յն բնակելոց էք յերկրի» (Ե. 8). անոնց այս ընթացքը կը շարունակէր նաև սա կոչին մէջ. «Ուսարուք զբարիս գործել, խնդրեցէք զիրաւունս, փրկեցէք զգրկեալն, դատ արարէք որբոյն, և տուք իրաւունս այրեոյն» (Ա. 16-21), «Վա՛յ այնոցիկ որ գրեն զչարիս, խտտորեն զդատաստանս աղքատաց եւ զիրաւունս տնանկաց ժողովրդեան իմոյ յափշտակեն, զի լինիցի նոցա այրին ի յափշտակութիւն և որքն յաւար» (Ժ. 1-2)։ Այս յափշտակող դասակարգին մէջ զինովութիւնը ընդհանուր էր. անոնք այդ հաճոյքէն զատ ուրիշ նպատակ չունէին և ուրիշ բանի մասին խորհելու յոգնութիւնն անգամ յանձն չէին առներ. արեւելեան հեղգութեան, անտարբերութեան և հեշտասիրութեան տիպարներ. մարգարէն ամենախիստ կերպով կը յարձակի անոնց վրայ. «Վա՛յ այնոցիկ ոյք յառնեն ընդ առաւօտս և զհետ լինին ցքւոյն, որ երեկանան ընդ նմին. զի զինին իսկ անդէն զնոսին այրէ։ փողովք և թմրկաւ և քնարաւ և երգով զգինին ըմպեն, և

ի դործս Տեառն ոչ հային» (Ե. 11-12): Իսկ կիներու պլրասիրութեան դասական նկարագրութիւնը հարազատ նմանութիւնը կը բերէ արդի Բարիզեան օրիորդի մը արդու-զարդին: «Եւ մերկացուցէ Տէր զզարդ նոցա» և այլն (Գ. 17-26):

Այս բոլորին մէջ կար սկեպտիկ ոգի մը կամ արդիական շուշ մը, վասնզի երբ երբմե անոնց կը յիշեցուէր բարոյական սկզբունքներ, աստուածային արդարութիւնը և այլն, անոնք հիգնանքով կը պատասխանէին. «Վաղժաղակի մերձեցցի զոր առնելոցն իցէ զի տեսցուք, եւ եկեցցէ խորհուրդ սրբոյն Իսրայէլի զի զիտացաք»:

Այս բարքն ու ընթացքը ունեցող ժողովուրդ մը անկարելի էր որ չզիմէր կռապաշտութեան որով միայն պիտի կարենար արդարացնել իր ընթացքը, մանաւանդ երբ նկատի առնենք թէ միաստուածութեան գաղափարը տեղ չունէր ժողովուրդի մըտքին մէջ. ցեղային կամ ազգային աստուածներու ըմբռնումը ընդունուած և ընդհանրացած էր, միայն մարգարէներն էին որոնք հեռզհեռէ ընդհանրացուցին Նոփայի տիեզերականութեան գաղափարը. Եսային՝ այդ գաղափարի ռահլիրանն ու մեծագոյն քարոզիչը, ի տես այս երեւոյթին կը գոչէ. «Այսաւ երկիր նոցա դարչելեօք զօրծոց ձեռաց խրեանց, երկիրպագին որոց արարին մատունք նոցա»:

Ահաւասիկ ընկերային և կրօնական միջնորդարը որուն մէջ կ'ապրէր Եսային որոնց մէջ իր ազգին կործանումէն զատ ուրիշ բան չէր կրնար տեսնել: Եւ իրաւ ալ քաղաքական դէպքերը չուշացան իրականացնելու Եսայիին գուշակութիւնները: Եսայիի ժամանակակից քաղաքական վիճակն ալ իր կարգին իր ազդեցութիւնը ունեցած է Եսայիի ուսուցումներուն: Այդ շրջանը կարելի է երեք մասերու բաժնել. Ա. 734էն առաջ, 740էն սկսեալ, ինչպէս տեսնենք արդէն խաղաղ և բարգաւաճ շրջան մըն էր, որուն ընթացքին Եսային առաւելաբար իր ուշադրութիւնը կեդրոնացուցած էր ժողովուրդի բարոյական զարգացման, և կը քարոզէր Աստուծոյ սրբութիւնն ու արդարութիւնը:

Բ. 734-722 Ասորեստան կը զօրանայ Թադլաթ-Պաղատար Գ.ի ջանքերով, այս շրջանին միակ զօրաւոր կայսրութիւնը

կ'ըլլայ և կը սպառնայ Պաղեստինի ազգերուն. քանի մը պղտիկ թագաւորութիւններ կը նուաճուին Դամասկոս և Սամարիա, այսինքն, Ասորիք և Իսրայէլ կ'ազատին յանձն առնելով հարկատու ըլլալ. Դամասկոս չուտով կ'ապստամբի. Իսրայէլ նախ չի մասնակցիր, բայց հակասորեստանեան կուսակցութիւնը կը զօրանայ և թագաւորը կը փոխէ. Բեզա, նոր թագաւորը, դաշնակցութիւն մը կը կնքէ Դամասկոսի հետ ընդդէմ Ասորեստանի, որուն կը միանայ նաեւ Փազա: Աւելի զօրացնելու համար այս ուխտը կոչ կ'ուղղուի նաեւ Յուդայի որպէսզի իրենց միանայ, Յուդայ կը մերժէ. Ասորիք և Իսրայէլ միացած կը յարձակին և կը ստիպեն Յուդան որպէսզի իրենց միանայ. Աքազ կը տագնապի, սակայն Նոայիի յորդորներէն խրախուսուած կը զիմադրէ, և Ասորեստանցիներու օգնութեամբ կը յաղթէ: Ասորեստանցիք զանոնք կը նուաճեն, Սադամանասար Գ.ի ատեն դարձեալ կ'ապստամբի Սամարիա, երկու տարի զիմադրելէ վերջ 722ին վերջնականապէս կ'իյնայ, բնակիչները Ասորեստանի գանազան գաւառներ կը փոխադրուին և տեղը կը բերուին ուրիշներ և վերջ կը տրուի Իսրայէլի թագաւորութեան:

Գ. շրջանը 722-701. Եզեկիայի գահակալութեան սկիզբը Յուդան հպատակ Ասորեստանի. ապստամբութեան շարժում մը կը ստեղծուի Փղշտացիներու կողմէ և չուտով կը տարածուի Մովաբի, Եգիպտի և Յուդայի մէջ, Եզիպտոսէն ալ օգնութիւն ընդունելու յոյսով, Եսայի բուռն կերպով կը հակառակի, Սարգոն կը նուաճէ միւսները, Յուդայի կը խնայուի՝ Եսայիի քաղաքական կուսակիցներու պատճառաւ, դարձեալ պատգամաւորներ կուգան այս անգամ Բաբելոնէն նոյն նպատակաւ, սակայն նորէն Եսայիի ջանքերով անոնք կը դառնան ձեռնուռնայն: 705ին Սարգոն կը մեռնի և կը յաջորդէ Սեննքերիմ 705-681. այս փոփոխութիւնը ատիթ մը կ'ըլլայ որպէսզի հպատակ ազգերը միանան ու ապստամբին, Փիւնիկիցիք, Փղշտացիք, Մովաբ, Եգիպտ, Յուդայ և այլն, միշտ Եզիպտոսէն օգնութիւն ընդունելու յոյսով: Աւելորդ է չիշտել թէ Եսային միշտ հակառակ էր այսպիսի դաշնակցութիւններու և ապստամբութիւններու: Սեննքերիմ կը սկսի ապստամբները

նուաճելու իր գործին, ամենէն վերջը կը մնայ Յուդայ. ամբողջ Յուդան թէև կը նուաճուի, բայց Երուսաղէմ կանգուն կը մնայ. Եսային այս անգամ Երուսաղէմի պաշտպանութեան համակիր ու քաջակերողն է, իրեն համար Երուսաղէմը Լսրայէլի տեւականութեան խորհրդանշանն էր, Աստուծոյն հետեւողն զորքը անոր պարիսպներուն առջև պիտի լմնար, վասնզի անիկա միմիայն Տիրոջ «Բաւաղան բարկութեան և սրտամտութեան» էր, այլ խօսքով միջոց մըն էր միայն Յուդան զդատապնելու եւ ուղղութեան բերելու:

Եսայի քաղաքական սրու ուղղութեան մը կը հետեւէր սա համադրումով թէ՛ Յուդան Աստուծոյ կամքին մարմնացումն է, և թէ այդ կամքը անխուսափելիօրէն պիտի յաղթանակէ: Բայց միւս կողմէ Յուդան իր բարոյական անկումներով, և քաղաքական սխալ ուղղութեամբ ինքզինքը արժանի չէր կացուցած այդ հանգամանքին, ատոր համար այդ սխալներուն հետեւանքները պիտի կրէր ֆիզիքական և նիւթական կորուստներով, բայց ասոնք պիտի չկրնային բոլորովին ընկճել եւ փճացնել Յուդան. Աստուծոյ կամքը արտայայտող կորիզը միշտ պիտի մնար, և անկէ պիտի ընծիւղէր նոր Իսրայէլը: Մարգարէն այս կորիզին «Հաւատարիմ Մնացեալ» անունը կուտայ: Երուսաղէմ իբրեւ կեդրոնը այս հաւատարիմ մնացորդին միշտ կանգուն պիտի մնար յաւերժացնելու համար Ենոփային կրօնը: Ասորեստանցիներու բանակը աւերակ պիտի դարձնէր ամբողջ երկիրը, բայց Երուսաղէմի պարիսպներուն առջև կանգ պիտի առնէր: Ասորեստանցիներու միջոցաւ եկած այս տագնապը պիտի մաքրագործէր, պիտի բերեղացնէր Իսրայէլը, արժանի ընդունարանը ընելու Աստուծոյ կամքին: «Մի՛ երկնչիր ժողովուրդ իմ որ բնակեալ ես ի Սիոն, յԱստուծոյ տանեաց. զի եթէ հարկանիցէ քեզ դաւադանաւ, քանզի ես ածի ի վերայ քո. զհարուածսն ըստ օրինակին որ յնգիպտոս. զի փօքը միւս ևս դադարեցէ բարկութիւնն. բայց սրտմտութիւն իմ ի կործանումն նոցա. և յարուցէ Տէր Աստուած ի վերայ նոցա զհարուածս ըստ հարուածոցն Մադիամու, . . . եւ եղիցի յառուր յանմիկ բարձրի երկիւղ նորա ի քէն, և լուծ նորա ի պարանոցէ քումմէ, և խորտակեսցի լուծն» (Ժ.

24-27): Դարձեալ, «Եւ եղիցին մնացորդքն Հրէաստանի արձակել արմատս ի խոնարհ և տալ պտուղ ի վեր, զի Երուսաղէմ եղիցին մնացեալք և ի լիրիւն Սիոնի ապրեալք, զի նախանձ Տեառն զօրութեանց արար զայս: Վասն այսորիկ այսպէս առէ Տէր թագաւորին Ասորեստանեաց, մի՛ մոցէ նա ի քաղաքն յայս: Ասորեստանի արքան պիտի չկրնայ մտնել հոն, վասնզի հոն պիտի ապրին Տիրոջ հաւատարիմները, իրագործելու համար Անոր կամքը: «Յառուր յանմիկ ծագեսցէ Աստուած խորհրդովք փառօք իւրովք յերկիր, բարձրացուցանել և փառաւոր առնել զմնացորդն Իսրայէլի: Եւ մնացորդքն Սիոնի և մնացորդքն Երուսաղէմի սուրբ կոչեսցին, ամենեքեան որ գրեցան յԵրուսաղէմ՝ ի կեանս, զի լուսացէ Տէր զախտն ուստերաց և դստերաց Սիոնի եւ Երուսաղէմի և զարեւն ի բաց սրբեցէ ի միջոյ նորա հոգեով դատաստանաց և հոգեւով այրման» (Դ. 2-4):

Եսայիի համար ամբողջ համագոյքը, մասնաւորաբար պատմութեան ընթացքը, Աստուծոյ կամքին արտայայտութիւնն է. ոչ թէ մարդիկ այլ Աստուած կը կերտէ պատմութիւնը. այս է իր քաղաքական ուղղութեան կեդրոնական գաղափարը, ատոր համար Յուդան իր կոչումին հաւատարիմ մնալու, իր գոյութիւնը պահելու համար, ոչ թէ զօրաւոր դաշնակիցներ փնտռելու է այլ աւելի Աստուծոյ կամքը կատարել զիտնալու է: Եւ որովհետեւ ամենէն զօրաւոր և ընդարձակածաւալ կայսրութիւնը Ասորեստանցիներուն էր: Եսային անոր մէջ կը տեսնէ Աստուծոյ կամքին իրագործումը, որպէս միջոց Անոր արդարութեան, բարութեան ինչպէս նաեւ Անոր բարկութեան: Յուդան ուր ալ որ գտնէր, որու հետ ալ որ դաշնակցէր պիտի չկրնար ազատիլ այդ բարկութենէն, անիկա Անոր արդարութեան պահանջքն էր որուն առջև շուտով պիտի իյնային Պաղեստինի բոլոր ազգերը, Եզրիպտոսն անգամ անգոր պիտի ըլլար պաշտպանելու գիրենք: Ժիւղ այս պատճառաւ Եսայի հակառակ էր բոլոր այն դաշնակցութիւններուն որոնց նպատակը ապստամբութիւնն էր, վասնզի Ասորեստանցիներուն զէմ ապստամբիլ համագոր էր Աստուծոյ զէմ ապստամբելուն: Եսայիի համար այս աշխարհին առանցքը

Իսրայէլի ժողովուրդն է վասնզի անիկա ճշմարիտ և միակ Աստծոյն կամքին արտայայտիչն է. երբ անիկա այդ կամքը արտայայտելու ընթացք մը ունի այն ատեն ամբողջ բնութիւնն ու մարդկութիւնը իրեն ենթակայ են. բայց երբ կը դադրի զայն արտայայտելէ Աստուած զանոնք ամէնքն ալ անոր դէմը կը հանէ: Հետեւեալ անօգուտ է իրմէ զատ ուրիշ տեղ փնտռել ապահովութիւն և փրկութիւն:

Եսայի մարգարէի քաղաքական ուղղութեան բանալին, իր բարոյական ուսուցումին աղբիւրը և իր խանդին ուժգնութիւնը փնտռելու է իր Տեսիլքին մէջ. անկէ էր որ ներշնչուեցաւ ան, անոր մէջ էր որ տեսաւ զԱստուած իր սրբութեամբն ու փառքովը, իր ամբողջ նկարագրովը:

Անիկա տակաւին իր գործունէութեան չսկսած Տաճարին մէջ կը տեսնէ Եհովան աթոռի մը վրայ բազմած, վեցթեան Սերովքէնէրը Անոր սրբութիւնը կը յայտարարեն, և Անոր փառքը՝ այսինքն զօրութիւնը լեցուցած է ամբողջ տիեզերքը: Այս զեւրազանց սրբութեան և անսահման զօրութեան առջև Եսայի երբ կը խորհի թէ ասոնք Իսրայէլի Աստծոյն նկարագիրը կը կազմեն, և այդ Աստծոյն կամքն է որ Իսրայէլ զանոնք իր մէջ մարմնացնելով պարտի ապրիլ և տարածել զանոնք, և երբ ատոնց բոլորին հակապատկերը կը տեսնէ Իսրայէլի մէջ, — սրբութեան փոխարէն անսրբութիւն և բարոյական անկում, Աստուծոյ զօրութեան ապաւինելու փոխարէն օտար դաշնակցութիւններու մէջ իր ապահովութիւնը փնտռելու ճիգը — և երբ մանաւանդ կը զգայ թէ ինքն ալ անդամ մըն է այդ ընկերութեան իր վրայ մարմնացնելով անոր մեղքերը, իր երեսին վրայ կ'իյնայ և կ'ազդակէ. «Վայ է ինձ, ես այլ տառապեալ, զխորդ կամս հայեցեալ, զի մարդ եմ և պիղծ չըթուես ունիմ, և ի մէջ պղծաշուրթն ժողովրդեան բնակեալ եմ»: Սակայն Եհովան յանձին Եսայիի կը տեսնէ սրբութեան և արդարութեան ընտիր անօթ մը, և կրակի խորհրդանշական հպումով մը մաքրելով անոր մեղքերը, կը լեցնէ զայն սրբութեան և արդարութեան, զօրութեան և ճշմարտութեան զգացումով, և Եսայի պատրաստակամ մարգարէն, թարգմանը կը դառնայ Եհովային:

Բայց մեղքը ա'յնչափ թանձրացուցած էր անոնց սիրտը, խցած անոնց ականջները և փակած անոնց աչքերը որ բնաւ պիտի չկրնային տեսնել աստուածային զօրութիւնը, և լսել անոր արդարութիւնը և ի հետեանս ատոր ամբողջ երկիրը աւերակ պիտի դառնար, ժողովուրդը պիտի գերուէր ու կոտորակուէր, միայն հաւատարիմ մընացեալը պիտի վերապրէր, «և բազմացին մնացեալքն երկրի», ինչպէս փոած կաղնիի մը բունէն նոր և զաւար շառաւիղներ կը բուսնին:

Եսայի այս տեսիլքէն զօրացած եւ պատգամէն ոգևորուած, կրակ ու բոց կը տրած կը սկսի իր առաքելութեան, որուն նպատակն էր ժողովուրդին ճանչցնել Աստուծոյ նկարագիրը, շեշտելով անոր սրբութիւնը որ համագոր էր արդարութեան, եւ փառքը որ համապատասխան էր զօրութեան. Ան էր որ կը կառավարէր բնութիւնը եւ ուղղութիւն կուտար ամբողջ մարդկային պատմութեան ընթացքին: Իսրայէլացիք առաջինին կը կարծէին զոհացում տալ ողիէն պարպուած ծիսակատարութեամբ որ սակայն անարդանք մըն էր այդ վիճակին մէջ գտնուող ժողովուրդի մը կողմէ ընծայուած, իսկ երկրորդը բոլորովին անտեսուած էր:

Երրորդ և վերջին դադափար մը զոր Եսայի այնչափ խանդով եւ կորովով կը քարոզէ, դարձեալ սերտիւ կապուած իր տեսիլքին և այդ աթիւն ընդունած պատգամին, Մեսիական դադափարն է, որ հետը հետէ այնչափ պիտի զարդանար և խորունկ ազդեցութիւն պիտի գործէր Իսրայէլի կրօնական և ազգային կեանքին վրայ հաւասարապէս:

Տեսանք թէ, Եսայիի նոր ընդունած չափանիշով, Իսրայէլ պիտի չկրնար Աստուծոյ ժողովուրդը ըլլալ, պիտի տապալէր և անոր արմատէն պիտի ընձիւղէր նոր ժողովուրդ մը, «Հաւատարիմ Մնացեալը», Աստուծոյ ժողովուրդը, որ պիտի կառավարուէր ու ընթանար Անոր կամքին համաձայն կարենալ կատարելապէս արտայայտելու համար Անոր սրբութիւնն ու զօրութիւնը, այսինքն Անոր նկարագիրը ամբողջութեամբ:

Ըստ երբայական ըմբռնումին Իսրայէլ կառավարողը, թագաւորը, Աստուածն էր,

միւս թագաւորները Աստուծոյ ներկայացուցիչներն էին միայն, տեսակ մը Աստուծոյ մարմնացումը. Սաւուղ, առաջին թագաւորը, թագաւոր կ'օծուի որպէսզի Աստուած անոր միջոցաւ փրկէ իր ժողովուրդը. սակայն տնիկա շուտով կը խոտորի Աստուծոյ ճամբէն աւելի իր զիտցածին հետեւելով քան թէ Աստուծոյ կամքին հընազանդելով, և Աստուծոյ մարդարէն կը յայտնէ թէ Աստուած զինքը մերժած է: Դաւիթ նոյն եղանակով կ'օծուի և Խորայէլ իր պատմութեան ոսկեղարը կ'ապրի, անկէ ետք թագաւորները հետզհետէ կը տկարանան, երկուքի կը բաժնուին, երկրորդ կ'անշքանայ. այնպէս որ Եսայիի ժամանակէն սկսեալ Դաւիթի թագաւորութիւնը իտէալ չըջանը կը նկատուի. անոր բոլոր թերութիւններն ու ոճիրները կը մոռցուին և անիկա կ'ըլլայ ազգային մեծագոյն հերոսը, թերեւ աւելի մեծ անձնաւորութիւն մը քան ինչ որ ինքն էր, անոնք իրենց փրկութիւնը կը տեսնէին երկրորդ Դաւիթի մը գալստեան մէջ որ առաջինին պէս յարմարագոյն անձը պիտի ըլլար Աստուծոյ կամքը արտայայտելու և զիրենք իրենց թշնամիներէն՝ Ասորեստանցիներէն ազատելու համար:

Ժիշդ այդ միջոցին էր որ Եսայի հաւատարիմ մնացորդին իրեւ առաջնորդ կամ թագաւոր կը ներկայացնէ անձնաւորութիւն մը որ նախ կատարելապէս կը ներկայացնէր զԱստուած և զանոնք կ'առաջնորդէր Անոր կամքին համաձայն: «Եւ թղխեսցէ զաւազան արմատոյն Յեսսեայ, և ելցէ ծաղիկ յարմատոյնորա, և հանդիցէ ի վերայ նորա հոգի Աստուծոյ, հոգի իմաստութեան եւ հանճարոյ, հոգի խորհրդոյ և զօրութեան, հոգի զիտութեան եւ աստուածաշտութեան, . . . ոչ ի կարծ դատեսցի եւ ոչ ըստ խօսից յանդիմանեսցէ» (ԺԱ. 1-9): Այսպիսի անձի մը ներքեւ էր որ պիտի սկսէր գերերջանիկ շրջանը Խորայէլի, ուր սուրբը խոփերու պիտի վերածուէին և զայն ու գառնուկը միասին պիտի ճարտկէին:

Ուրիշ տեղ մը, Գլուխ Թ. 2-7 համարներուն մէջ, նկարագրելէ յետոյ այդ անձին իշխանութեան ներքեւ հաւատարիմ մնացորդին զգացած սերախութիւնը, կուտայ անոր նկարագիրը այսպէս. «Սքանչելի

խորհրդակից, Աստուած հօգը, իշխան խաղաղութեան և հայր յաւիտեականութեան», աստուածային և մարդկային յատկութիւններով օժտուած անձնաւորութիւն մը:

Եսային, Խորայէլի ժողովուրդի բարոյապէս աշխտեցած վիճակէն և մանաւանդ իր Տեսիլէն այն եզրակացութեան եկած էր թէ Խորայէլը Աստուծոյ ժողովուրդը ըլլալու համար, պէտք է նոր ծնի, նոր ընծիւղի, և որպէսզի այս նորն ալ դարձեալ չեղծանի, դարձեալ չաշխատի, պէտք պիտի ունենայ Եհովայի այդ անաւոր սրբութիւնը և տնտնական զօրութիւնը կատարելապէս մարմնացնող առաջնորդի մը կամ թագաւորի մը՝ Մեսիային: Անիկա զգաց ու տեսաւ հոգեկան այս ճշմարտութիւնը և զայն արտայայտեց իր լեզուով և իր ժամանակակից պատմութեամբ: (Հաւատարիմ մնացորդ, արդարութեամբ և ճշմարտութեամբ, սրբութեամբ եւ զօրութեամբ զրահուած առաջնորդ, Ասորեստանի անկում, երուսաղէմի անպարտութիւն և այլն բացատրութիւններով): Հետագայ դարերն ու մարդարէները նոր յայտնութիւններով աւելի հոգեւորականացուն և կատարելագործեցին այդ զաղափարը, և վերջապէս «Իլլումին ժամանակաց» անիկա իրականութիւն մը դարձաւ մեր Տիրոջ գալստեամբը և նոր Խորայէլի վերածնութեամբը:

Ս. Վ. Մ.

ՀԱՒԱՏՔԻ ԵՒ ՄՏԱԾԱՆ ԳՈԼՔԵՐ

Ամեն Ազգ ունի իր խաչը, իբրեւ իր նակասագիրը, իր կոչումը, իր նկարագրին խորհուրդը մարմնացնող եւ անձնաւորող նշանը: Մենք եւս, ուրեմն, անպայման ունինք մեր խաչը. ունեցած ենք զայն ցարդ, ունինք զայն այժմ, եւ պիտի ունենանք ընդմիշտ: Մարգարէին պատգամին մէջ — «Ըստ աւուրց փայտին կենաց եղիցին աւուրժ ժողովրդեան իմոյ» — կարծես մեզի՝ ուղղակի մեզի խօսող իմաստ մը կայ. պիտի ապրինք՝ ցորչափ խաչը ապրի մեր մէջ, կամ ցորչափ մենք ապրինք իրեն համար:

«ԱՌԱՔԵԼՈՅ ԵԱՌՆՈՎ»